

Jelentés a Bánság veszélyeztetett templomairól

I. rész

1. Bevezetés

1.1. Előszó

A Bánság ma Szerbiához tartozó részén több régi, kulturális és közösségi szempontból értékes katolikus templom került drámai helyzetbe azáltal, hogy a helyi katolikus egyházvezetőség a fenntartási költségek megtakarítása érdekében lebontásukat helyezte kilátásba. A Magyar Patrióták Közössége mint a magyar kulturális örökség megmentését szem előtt tartó civil szervezet kötelességének tartotta, hogy ezzel a kérdéssel foglalkozzon. Lelkiismeretünknek megfelelően cselekedtünk 2014 júliusában, amikor elsőként felhívtuk a társadalom, a civil szféra, a média és nem utolsósorban a magyarországi döntéshozók figyelmét arra, hogy a bánsági szórványban lévő katolikus templomokat egy megítélésünk szerint helytelen és káros egyházvezetőségi döntés kívánja számolni.

Szent István Szűz Mária oltalmába ajánlja
Magyarországot (Módos temploma)

Munkánkat a szükség szülte: ha a Nagybecskerekai Egyházmegye vezetősége 2014 nyarán nem hozott volna döntést egyes – többnyire rossz állapotú, ám közösségi és műemléki szem-

pontokból értékes és pótolhatatlan – templomainak a lebontásáról, a Magyar Patrióták Közössége aligha foglalkozott volna kiemelten ennek a vidéknek a múltjával, jelenével és lehetséges jövőjével.

A Bánság a történelmi Magyarország egyik kevésbé ismert, tiszántúli vidéke. *Párdány, Módos, Szerbcsernye* – valljuk meg, csupa olyan településnevek, melyekkel még a tájékozottabb olvasó sem igen találkozott. Az eltelt egy évben a Bánság összes veszélyeztetett – a püspökség által kiadott, bontásokról rendelkező közleményben szereplő – templomának a helyszínén műemlékbejárással egybekötött látogatást tettünk, amely során egyesületi szakemberek segítségével, fényképesen és szövegesen is dokumentáltuk a templomokat és belső berendezési tárgyaikat. Egyetlen alkalommal sem mulasztottuk el a helyi magyar közösséget képviselő személyekkel való találkozást, akik betekintést engedtek nekünk a helyi viszonyaikba. A dokumentáció során készített jegyzetek, a személyes adatközlések és az elolvasott bőséges szakirodalom képezi tanulmányunk három pillérét.

Munkánk elsődleges célja az volt, hogy az örökségvédelemben szokásos és elvárt szakmai igényességgel dokumentáljuk a még fellelhető értékeket, hogy azok esetleges károsodásuk vagy további pusztulásuk esetén is rekonstruálhatók legyenek. A legtöbb templom esetében a meglévő értékekről azáltal nyertünk ismereteket, hogy számba vettük őket, a történelem folyamán valószínűleg elsőként. A tanulmány megírásakor figyelembe vettük a hazai örökségvédelmi jogi szabályozás legfrissebb elvi szabályait¹, valamint általánosan elfogadott szakmai szempontjait² is. Annak érdekében, hogy minél több honfitársunk megismerje ezeket a rejtett értékeket,

¹ Közlemény a műemléki érték meghatározásáról

² KÖH Útmutató

igyekeztünk e tanulmányt úgy megírni, hogy a szükséges szakmai színvonal fenntartása mellett olvasmányos, érdekfeszítő legyen.

A fentiekén kívül jelentésünk alapos helytörténeti munka is egyben, mely kilenc bánsági település újkori és legújabb kori történelmét tárja fel, kitekintéssel a homályba vesző középkorra. Biztosak vagyunk abban, hogy a történelem, a nemzeti múlt, a műemlékek vagy akár a Bánság és a délvidéki sors iránt érdeklődők örömmel fogják olvasni.

Ne feledjük: ezek a templomok egyszerre a vallási tisztelet tárgyai és múltunk kőbe vésett tanújelei. Ha eltűnnek, velük együtt mindent elveszítünk, amit ezek az épületek számunkra és a helyi közösségek számára jelentenek. Nemeskürty István gondolatai vezéreljenek bennünket:

„A múltat nem lehet tőlünk elvenni. De csak akkor a miénk, ha ismerjük.”

A szerkesztőbizottság tagjai

1.2. Kezdeményezésünk bemutatása

Egyesületünk fellépésének alapja a Nagybecskereki Egyházmegye **2014 júliusában Régi és nem használt templomaink és plébániáink sorsa** címmel megjelentetett közleménye, amely a Bánság egyes templomainak lebontását helyezte kilátásba.³ Ez az irat összesen hét helyszínt nevesít: Törökbecse II. (azaz Aracs), Párdány, Ópáva, Perlasz, Módos, Szerbcsernye (régibbi nevén Németcsernye) és Galagonyás. Az nem derül ki egyértelműen a szövegkörnyezetből, hogy Törökbecse II. (vagyis Aracs), Ópáva és Perlasz esetében csak plébániaépületről vagy a templomról van-e szó. Az egyházmegye szenátusi határozatában kifejezett döntés ugyan csak a **szerbcsernyei templom lerombolásáról született** („A szerbcsernyei templom ledöntését támogatta a szenátus”), a határozat azonban a további templomok (pl. Módos, Galagonyás stb.) kérdését nyitva hagyta. A szövegkörnyezetből kiderül, hogy ezek esetében is a bontás előkészületének vagyunk tanúi. Német László megyés püspök később nyilatkozataiban valószínűsítette, hogy a **lerombolási szándék**

³ Megtekinthető az egyházmegye honlapján (<http://www.catholic-zr.org.rs/hun/hun.html>)

Szerbcsernyét, Párdányt, Módost, Galagonyást és Perlaszt mindenképpen érinti.⁴ Az egyházmegye főpásztorának nyilatkozataiból kiderült, hogy erre a szokatlanul súlyos lépésre a püspökség már **2009 óta** készül. Ennek első felvonása a korábbi plébániahálózat átalakítása volt, amely során összevonások révén az egyházközségek számát drasztikusan lecsökkentették. Ahogy a püspök fogalmazott: „Én 2009 óta nyíltan beszélek erről a témáról, de a folyamat még korántsem közeledik a végéhez.”⁵ Sajnálatos, hogy 2014 nyaráig erről a nyilvánosság nem szerezhette tudomást.

Az itt felsorolt templomok kivétel nélkül **kulturális, műemléki vagy helytörténeti szempontból értéket képviselnek**. Arra is felhívjuk a figyelmet, hogy **az érintett települések közül valamennyiben több-kevesebb magyar is él. Számukra a templom jelenti az utolsó intézményt, ahol közösséghez tartozásukat és hitüket megélhetik**. Ezért a templomok lebontása olyan **drasztikus és jövőtehetetlen, visszafordíthatatlan lépés**, amely álláspontunk szerint **nem lehet erkölcsileg elfogadható egyházpolitikai eszköz**. Ezért döntött úgy a Magyar Patrióták Közössége, hogy tiltakozó felhívást fogalmaz meg a magyar kormány, a sajtó és a felelősen gondolkodó honpolgárok számára.

NAGYBECSKEREKI EGYHÁZMEGYE 2014. július 21. HÉTFŐ

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK

Régi és nem használt templomaink és plébániáink sorsa

A papi szenátus alatt szó volt a romos és nem használt templomaink és plébániák sorsáról. A vélemények eléggé eltértek ebben a kérdésben. A következő ingatlanokról volt szó:

- Törökbecse II.
- Párdány
- Ópáva
- Perlasz
- Módos – templom és plébánia
- Szerbcsernye – templom.

Az ópávai plébános javasolta, hogy a Kucharik atya által épített ingatlant takarítsuk el a plébánia kertjéből. Engedélyezve.

A galagonyási templom és plébánia ügyét ugyancsak mons. Fiser János fogja rendezni.

A szerbcsernyei templom ledöntését támogatta a szenátus.

Perlaszon Ft. Lulic Franjo megpróbált bevét találni a plébánia épületére, ha nem sikerül, akkor le lesz döntve.

Törökbecse II-ről már kétszer döntött a Püspöki Hatóság, várom, hogy mons. Mellár József lépjen az ügyben.

Módos kérdése továbbra is nyitott.

A templomok és más egyházi épületek lebontását elrendelő papi szenátusi határozat

⁴ Német László ezeket a településeket a bontással összefüggésben a Magyar Szó 2014. október 3-ai számában nevezte meg (*Nyolcvan házat tettek lakhatóvá* c.)

⁵ Hét Nap, LXIX. évf. 32. szám

2014. július 17-én *Lebontásra ítélték a szerbcsernyei katolikus templomot* címmel Erdei Iván Márk, a Magyar Patrióták Közösségének Délvidéken élő tagja adott hírt első ízben a tervezett templomrombolásokról az egyesületi honlapon. Ezt az információt elsőként a Magyar Nemzet és a Lánchíd Rádió vette át, majd a belhoni és a külhoni magyar sajtó jelentős része is beszámolt a szomorú hírről. Különös, hogy maguk az érintett településeken élő hívek is általunk értesültek a püspökség terveiről.

Templomuk lebontása ellen tiltakozó szerbcsernyei hívek

Egyesületünk fellépésének legfontosabb következménye az volt, hogy **2014. augusztus 8-án Magyarország kormánya megbízásából hivatalos delegáció tekintette meg a legin-**

kább veszélyeztetett szerbcsernyei, párdányi és módosi templomokat. A Nemzetpolitikai Államtitkárság, az Egyházi, Nemzetiségi és Civil Kapcsolatok Államtitkársága, valamint a közalapítványi formában működő Teleki László Alapítvány képviselőiből álló magyar küldöttség Német László püspökkel is egyeztetett. Erről a Nagybecskereki Egyházmegye közleményben számolt be.⁶ Ennek során **a magyar állam képviselői felajánlották anyagi és szakmai segítségüket a Teleki László Alapítványon keresztül** a szükséges állagmegóvási munkálatok elvégzéséhez és a templomok megmentéséhez. Augusztus 18-án a Magyar Patrióták Közössége ezt közleményben üdvözölte. Diószegi László, a Teleki László Alapítvány igazgatója a Heti Válasznak adott interjújában így fogalmazott: „A probléma nem egyedi, de ilyen határozott bontási szándékkal még soha nem találkoztunk, inkább az épületek sorsára hagyása, lassú pusztulása jellemző. A templomok bontása több okból is nagyon rossz megoldás, egyrészt felháborítja, elkeseríti a megmaradt magyar szórványközösséget, másrészt eltünteti a magyarság történelmi jelenlétének utolsó nyomait egy olyan területen, ahol már csak ezek a templomok tanúskodnak a színes, soknemzetiségű múlttól.”⁷ Figyelemre méltó, hogy az alapítvány munkatársai a templomok állapotát menthetőnek találták, a püspökség által tényként kezelt **életveszélyes helyzet fennállását** sem ekkor, sem későbbi felméréseik során **nem igazolták.**

Örökségvédők

⁶ Lásd: <http://magyarkurir.hu/hirek/a-nagybecskereki-egyhazi-egyhazmegye-sajtokozlomenye>

⁷ <http://valasz.hu/vilag/nemetscsernye-103342>

Örökségvédő akciócsoporthunk munka közben

A magyar állami segítségnyújtás szerencsés esetben a küzdelem végét jelenthette volna, ám a püspök szeptemberben ismét a templomok lebontásáról beszélt, és azt is kijelentette, hogy szó sincs a vitatott határozat visszavonásáról, hanem **csak bontási „moratóriumot” rendeltek el.**⁸ Ahogy az egyházvezetőség álláspontját a Magyar Szó 2014. szeptember 8-ai riportjában tolmácsolta: „Egyelőre azonban ott tartunk, hogy van egy döntés, ami arról szól, hogy a templomot le kell dönteni, s erre csupán moratóriumot hirdettek, amíg az alapítvány szakemberei nem végzik el a felmérő munkát.” Az újságnak nyilatkozó püspök nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy a meghozott döntést módosítsák, amennyiben a magyar kormány fontosnak tartja ezeknek a templomoknak – örökségvédelmi és nemzetpolitikai okokból történő – megmentését. Egy napra rá a Duna TV *Térkép* c. műsorában elhangzott: **„Néhány éven belül több bánsági templomot is le kell bontani,** jelentette be a nagybecskereki püspök.” Nem sokkal később a Dnevnik nevű szerb médiumnak Német László az alábbiakat nyilatkozta: „Sajnos egyes templomok, amelyek üresek, csak a régi időkre emlékeztető memóriaként maradnak meg, míg másokat – azért, mert a járókelőkre nézve veszélyesek – kénytelenek leszünk eltávolítani.”

⁸ Kabók Erika cikke a Magyar Szóban (<http://www.magyarszo.com/hu/2455/hetvege/115486/Lebontj%C3%A1k-a-szerbcsernyei-templomot.htm>)

Dr. Potápi Árpád nemzetstratégiai államtitkárral (b), valamint Dr. Pánczél Károly országgyűlési képviselővel, a Nemzeti Összetartozás Bizottság elnökével (j) tárgyalt Hetzmann Róbert (k), egyesületünk elnöke

Interjú a Magyar Televízió számára

Ezt követően a szerbcsernyei hívek panaszlevelével fordultak a belgrádi érsekhez. A Magyar Patrióták Közössége tiltakozó levelének hatására a templomok sorsa ismét kitüntetett médiafigyelmet kapott. A szerbcsernyei és a párdányi templomról helyszíni riportot készített a Magyar Nemzet, amely a napilap 2014. XI. 8-ai és 2014. XI. 15-ei számában, két részben jelent meg. Mivel a templomok megmentéséért indított kezdeményezés sorsa ekkor még nem zárult le, egyesületünk bejelentette: „Építészeti értékmérő látogatást fogunk tenni az egyházmegye területén annak érdekében, hogy felderítsük, mely templomok kerültek veszélybe.”

A Magyar Patrióták Közössége 2014. november 22–23-án kétnapos szakmai látogatást tett a Bánságban. Ezalatt szakemberekkel bejártuk és felmértük a lebontással fe-

nyezetett templomok többségét. Valamennyi helyszínen **fényképes dokumentáció készült**, ezt – a szöveges feljegyzésekkel egyetemben – jelen tanulmányban tesszük közzé. Azokon a helyszíneken, amelyeket 2014-ben nem tudtunk felkeresni, 2015 októberében jártunk. Október 24-én felkerestük Galagonyást és Ópávát, valamint ellenőriztük Perlasz templomának állapotát. November 4-én Szerbcsernyén, Párdányban és Módoson tartottunk műemlékbejárást, amely során az állapotfelmérésen kívül újabb értékes adatokhoz jutottunk.

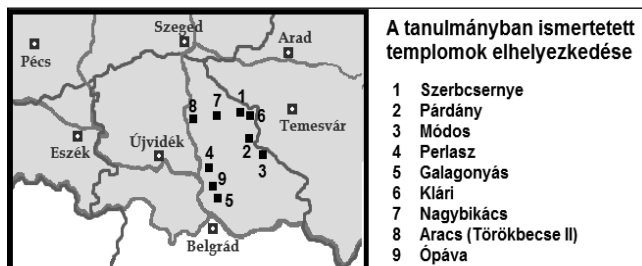

2015. március 9.: a bánsági templomok ügyét sikerült az Országgyűlés elé vinnünk

A 2014. augusztus 8-ai megállapodásnak megfelelően a Teleki László Alapítvány munkatársai októberben megkezdték a szerbcsernyei és a párdányi templomok építészeti felmérését. (Módos esetében erre nem volt szükség, mivel az épület műemlék, így már rendelkezik felmé-

réssel.) Ennek alapján a két érintett templomról az alapítvány megállapította, hogy azok „**ugyan aggasztó állapotban vannak, azonban alapszintű helyreállításuk lehetséges és nem igényel irreálisan nagy költséget.**”⁹ Az állagmegóvási munkálatok – az építészeti felmérések alapján – azonban nem tudtak időben megkezdődni, mivel a püspökség csak késedelmesen kötött megállapodást a Teleki László Alapítvánnyal. Jelen tanulmány megírásakor az említett két templomra vonatkozólag a megállapodás megkötöttségét, és a **szerbcsernyei templom karbantartása megkezdődött.** Ez a döntés a „legszükségesebb állagmegóvási munkálatok” tervdokumentációinak előkészítését és a munkálatok 2016 tavaszán esedékes kivitelezését teszi lehetővé. Szerbcsernye esetében a kivitelezőnek már a tél beállta előtt fel kellett volna vonulnia, ám technikai okok miatt a felújítás tavaszig még várat magára.

Ez a jelentés a magyar kormányzati szervek számára, valamint minden érdeklődőnek íródott. Tanulmányunknak az a célja, hogy a kialakult örökségellenes és szórványellenes szemléleten változtasson, valamint hogy felhívja a társadalom figyelmét a Bánság magyar szempontból is fontos értékeire.

1.3. A Nagybecskereki Egyházmegye ismertetése

A Bánság területe egyházjogilag Trianon előtt a **Szent István alapította csanádi püspökség**hez tartozott. A csanádi püspökség régi központja Marosvár volt, a későbbi Őcsanád – közel a trianoni határhoz –, amely ma Romániához tartozik. A török hódoltság végét követően az

⁹ A Teleki László Alapítvány beszámolója (http://www.telekialapitvany.hu/joomla/index.php?option=com_content&view=article&id=277:elkezdodtek-a-banati-templomok-epiteszeti-felmeresenek-helyszini-munkalatai&catid=83:egyeb&Itemid=479&lang=hu)

egyházmegye Temesvár központtal éledt újjá. A trianoni országcsontkítással 62 plébánia került a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz, ezek fölül a Vatikán 1923-ban ideiglenes jelleggel apostoli kormányzóságot szervezett Nagybecskerek központtal.¹⁰ Ebben az időben több mint **kétszáz ezer katolikus élt a Bánság jugoszláviai részén**. Többségük (55%) német volt, de jelentős volt a magyarok aránya is (39%).¹¹ **A Nagybecskereki Egyházmegyét II. János Pál pápa 1986. december 16-án alapította** az apostoli kormányzóság plébániáiból. Első püspöke Huzsvár László volt, utóda a jelenlegi püspök, Német László 2008 óta tölti be tisztségét. Az 1986-ban létrehozott nagybecskereki püspökség **egyházkormányzatilag a Belgrádi Érseki Főegyházmegyéhez tartozik**. Az érsek, Msg. Hočevár szlovén nemzetiségű.

Nagybecskerek, a püspöki székesegyház, háttérben a volt vármegyeháza

Az egyházmegye súlyos demográfiai gondokkal küzd. A második világháború után a **titoista partizánok terrorista cselekedetei révén elvesztette híveinek felét**. Azóta a püspökség területén élő **katolikusok túlnyomó többségét (kb. 80%) a magyar nemzetiségű lakosság teszi ki**, számuk azonban folyamato-

san csökken. 1990-ben hatszáz keresztelőt tartottak, 2013-ban azonban e szám háromszázra zuhant. Eközben évente ezer temetést tartanak.¹² Ez éves szinten legalább hétszáz fős veszteséget jelent, amit a térség legsúlyosabb problémája, az **elvándorlás** tovább fokoz. A 2011-es népszámlálás szerint az egyházmegyében élő katolikusok lélekszáma 56 ezer fő volt, ami csak negyede a világháború előttinek. A Bánságban – annak ellenére, hogy ez a vidék kiváló termőföldekkel rendelkezik – napjainkban is **vészesen fogy a magyar lakosság**. A püspökség ezekkel az aggasztó demográfiai folyamatokkal próbálja igazolni a kisközösségek és templomaik feladását.

Elismerjük, hogy van bizonyos logika abban a gondolatmenetben, amelyet a püspökség képvisel: a plébániák felszámolása, a templomok lebontása kétségtelenül alkalmas eszköze lehet egy kiadáscsökkentő politikának. A probléma csak az, hogy ez a túlzottan pragmatikus és anyagias szemlélet nem veszi figyelembe azokat az immateriális és materiális veszteségeket, amelyeket közvetlenül eredményez. Tanulmányunk vissza-visszatérő állítása, hogy **több száz éves egyházi épületek lebontása esetén kultúrtörténeti emlékekkel, szakrális értékekkel lennének szegényebbek**. A templomok lebontása ennél sokkal többről szól. Az, hogy eltűnik-e a templomtorony egy-egy faluból, nem megszokás kérdése, mint ahogy erre a püspök egy interjúban utalt¹³, hanem **a közösség végét jelenti**. A szórványban – ahol iskola már nincs – a templom a közösség utolsó menedéke, ahol hitét gyakorolhatja, anyanyelvét használhatja. Ezért **a templomok és az egyházi szolgálat felszámolása egyenértékű ezeknek a közösségeknek az „eutanáziájával”**.

Az egyházvezetőség nyilatkozatai által megjelölt templomok alapján azt látjuk, hogy a „bontáslistán” egyaránt vannak hívekkel alig rendelkező, elhagyatott templomok és még mindig viszonylag népes gyülekezetnek otthont adó, félreeső is-

¹² Német László nyilatkozata, Hét Nap, LXIX. évfolyam 32. szám, 12. o.

¹³ „...az emberek sokkal fontosabbak az üres (sic!) épületek karbantartásánál. Akkor is, ha ez egy érzékeny téma, és sokaknak fáj, ha egy faluból eltűnik a templomtorony” – nyilatkozta Német László a Magyar Szónak 2014. október 3-án (*Nyolcvan házat tettek lakhatóvá c.*)

¹⁰ Magyar Katolikus Lexikon, csanádi püspökség (szócikk)

¹¹ A Nagybecskereki Egyházmegye 2011. évi névtára és évkönyve

tenházák. Ezért a Bánságban gyakorlatilag **minden olyan templom létét veszélyezteti ez az elképzelés, amely a szórványban áll, és nem képes az „önfenntartó működésre”**. Értékes, műemléki szempontból kiemelkedő épületek eshetnek áldozatul ennek az érthetetlen irányvonalnak, ám erre az egyházmegye nincs tekintettel.¹⁴ Sőt, a püspökség teljes mértékben negligálja azt a szempontot, hogy ezeknek a templomoknak nemzetpolitikai jelentőségük van.¹⁵ Magyarországnak az a célja, hogy az 1920-at követően határain kívülre kényszerült magyarokat megtartsa szülőföldjükön. Ahogy az **Alaptörvény D) cikke** is megfogalmazza: *„Magyarország az egységes magyar nemzet összetartozását szem előtt tartva felelősséget visel a határain kívül élő magyarok sorsáért, elősegíti közösségeik fennmaradását és fejlődését, támogatja magyarságuk megőrzésére irányuló törekvéseiket, egyéni és közösségi jogaik érvényesítését, közösségi önkormányzataik létrehozását, a szülőföldön való boldogulásukat, valamint előmozdítja együttműködésüket egymással és Magyarországgal.”* **A templomok elpusztítása ezzel ellentétesen hat.**

Ma még csak féltucatnyi azoknak az istenházának a száma¹⁶, amelyek lebontását a Nagybecskereki Egyházmegye kilátásba helyezte. Helybeliek elmondása és saját, terepen szerzett tapasztalataink alapján **előbb-utóbb akár két-tucatnyi templomra is ez a sors várhat**. Azt maga az egyházvezetőség sem titkolja, hogy a **„romos és fenntarthatatlan állapotú” templomok és egyházi épületek sora ezzel korántsem véges**.¹⁷ Épp elég a bezárt templomokra, a 2009 óta felszámolt plébániákra gondolnunk, amelyek jövője a lassú pusztulás lesz. **Az egyház ahelyett, hogy ezt a folyamatot fékezne, inkább gyorsítja azzal, hogy az elnéptelenedő gyülekezetekről – sokszor idő előtt – le-**

¹⁴ „»Hagyjunk már kulturális lábnyomokat«” magunk mögött, ahogy ezt Hetzmann úr olyan kedvesen fogalmazza meg cikkében!” – írta vitriolos hangvétellel Német László nyílt levelében. (<http://www.magyarpatriotak.hu/levelvaltasunk-a-nagybecskereki-puspokkel/>)

¹⁵ „Az egyház nem nemzetpolitikai alapon működik” – nyilatkozta Német László a Hét Napnak, LXIX. évf. 32. szám

¹⁶ A Duna TV információi szerint a szerbcsernyei templommal együtt összesen hat egyházi épületet bontanának le a közeljövőben (*Térkép* c. műsor, 2014. szeptember 9.)

¹⁷ Kabók Erika: Lebontják a szerbcsernyei templomot? In: *Magyar Szó*, 2014. szept. 8.

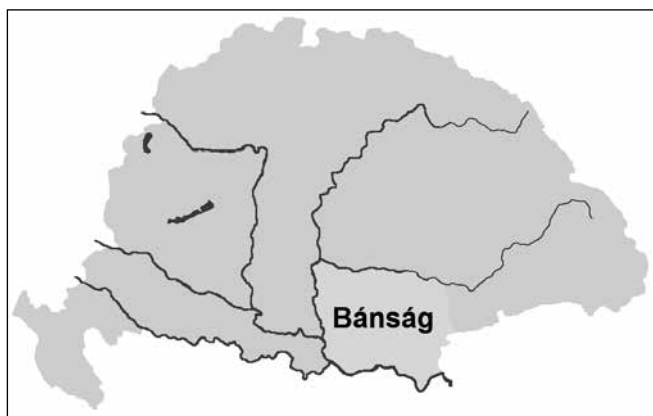
mond, magukra hagyja őket. Arra is figyelmeztetni kívánunk, hogy a kevés hívővel rendelkező templomok között magyar nemzeti emlékhelyek is akadnak. E filozófia szerint akár Kiss Ernő honvéd tábornok, aradi vértanú végső nyughelyére, az őáltala a reformkorban építettet eleméri (Elemir) templomra is a lebontás várhatna, hiszen a magyarság lélekszáma ott száz fő alatt van. Ahogy a települést ellátó plébános, Tietze Jenő 2008-ban fogalmazott: *„A templomot átengedni az enyészetnek ezeréves történelmünk feladását és a történelem színpadáról való több-lépésnyi visszavonulásunkat jelentené.”*

2. A Bánság földje

2.1. Földrajzi meghatározás

A Bánság (latin nevén Banatus, német, szerb és román nyelveken Banat¹⁸) egy történelmi és földrajzi fogalom, a hajdani Magyar Királyság egyik déli nagytáját nevezzük így. Természetes határai északról a Maros folyó, nyugat felől a Tisza és a Tiszával egyesült Duna, dél felől pedig az Al-Duna. Keletről az erdélyi hegyek határolják. Maga a fogalom újkori eredetű: az 1718-as pozsareváci béke alapján visszakerült területen a Habsburg császári igazgatás létrehozta a Temesi bánságot. Eredetileg Tisza-Maros szögének is nevezték. A középkorban Magyarország szerves részét képezte, partikuláris jellege (különállása) nem volt. Az 1920 előtti magyar közigazgatás alapján három egyenként is igen nagy területű vármegye képezi a Bánságot: Torontál, Temes és Krassó-Szörény. Területe összesen 28 184 km² volt, amivel a teljes Magyar Királyság igen tekintélyes, 8,7%-ot kitevő részét alkotta. Trianont követően a Bánság nagyobbik (keleti és középső) része Romániához, nyugati része pedig a Szerb–Horvát–Szlovén Királysághoz (ma: Szerbia) került. Torontál vármegye csekély része, a Maros torkolatvidéke Magyarországon maradt (Kiszombor és környéke). Mi dolgozatunkban a Bánság **szerbiai** részére szorítkozhatunk, ezért a terület Romániához tartozó részét csak érintőlegesen tárgyaljuk.

¹⁸ Ennek hatására a magyar nyelvben elterjedt az idegen *Bánát* megnevezés is, amelyet nem tudunk érvényes szinonimaként elfogadni.

A Bánság elhelyezkedése a történelmi Magyarország térképén

A Bánság minden szempontból jelentősebb nyugati része a Tiszántúl folytatásaként alföld, keleti részét azonban a Déli-Kárpátok nyúlványai határozzák meg. A Szerbiához tartozó rész (a történelmi Torontál vármegye nagyobb és Temes vármegye kisebb része) **csaknem teljesen sík, részint mezőgazdasági művelésre kiválóan alkalmas terület**, illetve lecsapolt mocsár. Hegyeket, dombokat egyedül Versec környékén, a román határ mentén találunk. Torontál vármegye déli részén húzódik a Makszond nevű homokpuszta – ismertebb, török eredetű nevén Deliblat –, amely a Kárpát-medence egyetlen természetes félsivataga. A hegyvidékeket és a Makszondot leszámítva egészen a legújabb korig hatalmas kiterjedésű **nádasok, lápok** határozták meg térségünk viszonyait. **A lecsapolások után ez a táj rendkívüli mértékben átalakult, ma a Kárpát-medence egyik legkevésbé változatos területe.** Erdő szinte egyáltalán nincs a Bánság nyugati részén, a horizont egységét még facsoportok sem teszik mozgalmassabbá.

Legjelentősebb folyója a már említett, az egész térséget lehatároló nagy folyókon kívül (Duna, Tisza, Maros) a Temes (régii nevén Tömös), amely a szörénységi hegyekben ered, útja során keresztülszeli az egész Bánságot, majd Pancsovánál a Dunába torkollik. További jelentős folyók még az egykor hajózható és a mezőgazdasági terményszállításban jelentős szerepet betöltő Béga (egykori nevén Böge), amely a folyamszabályozás óta a Tisza mellékfolyója (korábban a Dunába ömlött). Említést érdemel továbbá az Aranka, amely a Maros fattyúága. A középkorban még Harangodnak hívták.

A Temes mellékvizei közül a Pogányos, a Borza (más néven Berzava), valamint a Tamisác (Kis-Temes) jelentős. A Duna két, kisebb mellékfolyója a Krassó és a Néra (középkori nevén Nyárád), amelyek a Szörényi-érchegységben erednek. A Bánság szerbiai részét keresztülszeli a Duna–Tisza–Duna-csatorna (DTD). Napjainkban az eliszaposodás miatt egyedül a nagyobb folyók hajózhatóak. Legjelentősebb tavai a Nagybecskerek melletti Fehér-tó, valamint a melencei – gyógyiszapjáról híres – Ruzsanda-tó. Itt utalunk hajdani legnagyobb állóvizére, az Igan-sárra, amely a Makszondi-homokhátság előterében, a mai Versec környékén húzódott, és egyike volt a Kárpát-medence legnagyobb tavainak. Újkori neve Alibunári-mocsár.

Éghajlata alacsony fekvésének, déli elhelyezkedésének köszönhetően kedvező. A tél rövid, a sok folyóvíz miatt párás, gyakori a köd. A tavasz és az őszi enyhébb. A nyarak rendszeresen perzselően szárazak és forrók.¹⁹ Kiváló földjein minden megterem, de talaja a bácskai feketeföld minőségét nem éri el. Ahogy ezt a történelem során megfogalmazták: „csodálatos őstermő erejében áll.” Történetileg jelentős gazdasági szerepet töltenek be életében a folyók, különösen a Tiszát jellemezte halbőség. A tájegység egészséges és változatos életmódot biztosított lakóinak a történelem során.

A Bánság történelmi központja Temesvár, amely már a középkorban is messzire ható szellemi és védelmi centrum volt. Jelenleg 319 ezer lakosú város. Torontál vármegye egykori székhelye, **Nagybecskerek** ma Szerbiához tartozik, 77 ezer lakossal. További jelentős városok még a szerbiai részen **Pancsova** (76 ezer), **Nagykinda** (38 ezer), **Versec** (36 ezer). Magyar népesség szempontjából a szerbiai rész további jelentős települései **Törökbecse** (13 ezer), **Törökkanizsa** (7 ezer) és **Csóka** (4 ezer). Egyedül utóbbi magyar többségű.

Torontál vármegye és a vele szomszédos síkvidék életét a mezőgazdaság határozta meg. A századforduló idején a lakosok mintegy háromnegyedének (74,8%) foglalkozása az őstermelés volt, ami meghaladta az akkori országos átlagot (68,4%). Az ipar csak 10,8%-ot, a kereskedelem

¹⁹ Jeszenszky Ignác: *Torontál vármegye gazdasági monographiája*. 1904

pedig 2,1%-ot foglalkoztatott. Értelmiségi 2,6% volt, 0,4 százalékponttal kevesebb az országos értéknél.²⁰ A földbirtok megoszlása az országos átlagnak megfelelően egyenlőtlen volt. A törpebirtokok (5 hold alattiak) száma 42 ezer volt, a kisbirtokoké (5–100 hold) 44 ezer. 715 db közép-birtok (100–1000 hold) és 90 db nagybirtok létezett a századforduló Torontál vármegyéjében.²¹ A jobb parasztgazdaságokat jelentő kisbirtokok 51%-os arányukhoz képest a teljes földterület 45%-a felett rendelkeztek. A nagybirtok aránytalanságát jelzi, hogy ilyen módon a gazdaságok 0,1%-a bírta a területek 32%-át. Erre azért kell ki térnünk, mert a földbirtokos parasztság jelentette a bánsági magyarság legmasszívabb bázisát.

2.2. Történelmi áttekintés

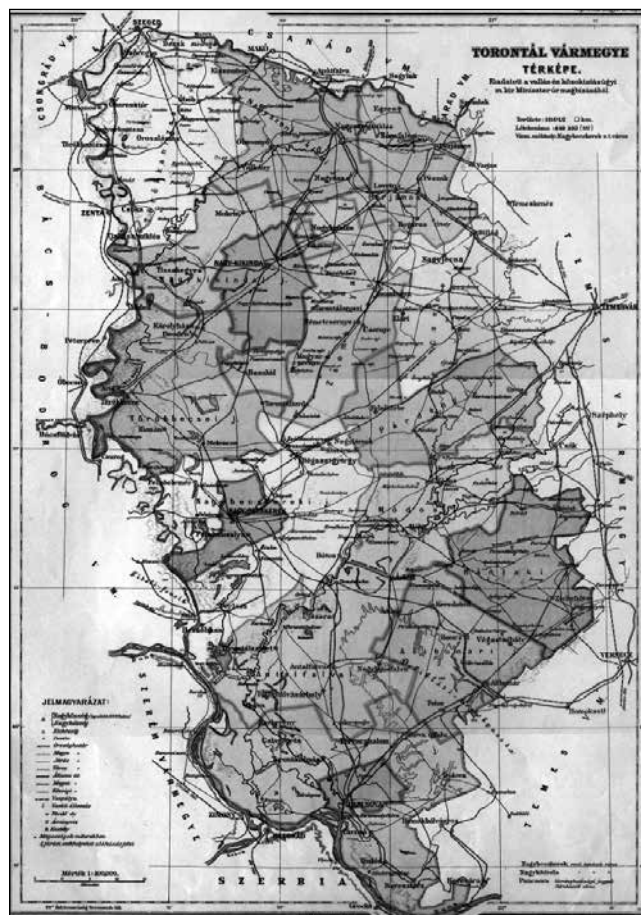
Mint ahogy azt már említettük, a (Temesi) Bánság nem egy földrajzilag determinált (szükség-szerű) fogalom, hanem elsősorban a történelmi események sajátosságai születtek. S amint arra a Magyar Katolikus Lexikon – nagyon helyesen – rámutat, fogalmilag tévedésen alapul, hiszen a középkori Szörényi bánság elnevezése „csúszott át” az újonnan elfoglalt területen rosszul tájékozódó német hivatalnokok térképein a Temes folyó vidékére. A középkori Magyar Királyságban itt királyi vármegyék léteztek: Temes, Torontál, Keve és Krassó megye, de akkoriban még jócskán átnyúlt a Maroson Csanád és Arad megye is. Ma a Bánsághoz soroljuk a Vaskapu, valamint Orsova környékét, amely ekkoriban a Szörényi bánság részét képezte. Ezúton is hangsúlyozzuk, hogy a temesi főispánok sohasem viselték a *báni tisztséget*, amely az országhoz szervesen nem kapcsolódó, többnyire újonnan megszerzett területek sajátos közigazgatási rendszerében az azok élén álló tisztségviselő megnevezése volt.

Történetileg helyesebb volna – ahogy ezt a magyar rendi országgyűlések is tették – Temesi bánság helyett *Temesi kerületről* beszélni. Tekintettel azonban arra, hogy a Bánság történelme még a hazai művelt olvasóközönség előtt is újszólván ismeretlen, megmaradtunk a bevett földrajzi fogalmak használata mellett.

²⁰ Szentiványi Ferenc: *Torontál vármegye közgazdasági és socialis állapota a XX. század első tizedében*. 1912

²¹ Jeszenszky i. m.

A honfoglaló magyar lakosság ezt a térséget viszonylag korán szállta meg. A Tiszántúl folytatásaként része volt a magyar szállásterületnek. Mályusz Elemér kiváló történészünk kutatásaiból²² tudjuk, hogy országunk lakossága a XV. században egységesen magyar volt, a balkáni pásztornépek (pl. szerbek) ekkor még nem jelentek meg nagy számban a Kárpát-medencében. A *magyar néptalaj* a középkor végén Mályusz adatai szerint délen lenyúlt egészen az Al-Dunáig, s magában foglalta az akkori Torontál vármegye egészét, Keve, Krassó és Temes megye nagyobb részét. A magyar nyelvterület határain túl jobbra lakatlan vidékeket találunk a középkorban. **A mai értelemben vett Bánságról elmondható, hogy a török idők előtt színmagyar vidék volt.** Ezt a helynévanyag is bizonyítja: szinte valamennyi település neve magyar eredetű, akárcsak a domborzati és víznevek zöme.

A törökök 1552-ben elfoglalták ezt a területet, és – kiszakítva az országból – létrehozták a te-

²² Mályusz Elemér: *A magyarság és a nemzetiségek Mohács előtt*

mesvári vilajetet, amelybe megkezdték a szerb lakosság betelepítését.²³ Temesvár központi szerepét tehát a török, sőt a Habsburg időkben is mindvégig megtartotta, ahogy napjainkban is őrzi román területen. Buda felszabadítását (1686) követően az 1697-ben megívott zentai csata tette lehetővé az ország déli részének felszabadítását a török megszállás alól. A hódoltság korszakát lezáró karlócai békét 1699-ben kötötték meg a felek, ám ekkor a még régi Magyar Királyság két tájegysége, a Temesi kerület (Bánság) és a Szerémség déli része egyelőre török kézen maradt. A Maros–Tisza–Al-Duna köze csak az **1718-as pozsareváci béke** értelmében szabadult az Oszmán Birodalom rabigájából, miután a keresztény seregek 1716-ban elfoglalták.

A területet azonban **Bécs nem csatolta vissza Magyarországhoz, hanem külön osztrák tartományá szervezte.**²⁴ A Temesi bánság közigazgatását első kormányzója, a Temesváron székelő Claudius Florimund Mercy gróf alakította ki. Eljárása során *semmilyen sem volt tekintettel a középkori magyar területszervezési hagyományokra*: vármegyék helyett 13 kerületre (districtus), 6 katonai századra és az ún. Glissura területre, a báni hegyvidékre osztotta fel a tartományt.²⁵ Érdekes, hogy 1717-ben a temesvári kerületben 71 lakott és 58 lakatlan falu volt, a csanádi kerületben 21-40, a becskerekiben pedig 24-55 volt ez az arány, az elnéptelenedett falvak „javára.” A teljes Bánság területén összesen 663 falu 21 289 házzal maradt meg a hódoltság után, ami kb. 100–130 ezer fős lakosságot feltételez. Esetükben nem a középkori (magyar) lakosság maradványait, hanem a hódoltság idején a törökök által letelepített segédnépeket (pl. szerbek) és spontán betelepülőket kell feltételeznünk (oláhok). A pusztulás tehát rendkívüli mértékű volt: **a Temesi kerület őshonos lakossága teljesen kipusztult**, egyedül a törökök által betelepített szerb falvakról, pusztákról vannak adataink. A legdélebbi település, amelynek magyar lakossága átvészelte ezeket a szörnyű szadzadokat, Makó volt, ott azonban tragikus módon egy 1686-os tatár betörés kiirtotta a lakosságot.

Túlzás nélkül állítható, hogy a XVIII. század első felében a magyar nyelvterület a Maros vonalánál délebbre nem terjedt, attól délre gyakorlatilag pusztaságról, antropológiai értelemben *sivatag*-ról beszélhetünk.

A szerbek és románok tömeges, többnyire spontán betelepülését követően indult meg az állandó népesség pótlása céljából a **tervszerű betelepítés**. Az akkori Habsburg Birodalom minden tájáról érkeztek telepések, így német, katalán, olasz, francia, cseh nemzetiségűek, akikhez további szerbek, románok és bolgárok csatlakozhattak. *Egyedül magyarokat nem költöztettek erre a régi magyar vidékre.* Az új telepések azonban nem voltak megelégedve új hazájukkal: a vidék egyharmad része akkoriban mocsár volt, amely melegágya volt a különböző járványoknak. Az első évtizedekben malária és tüdővész tizedelte a lakosságot.

Mint láthattuk, a Temesi bánság egyáltalán nem tekinthető magyar intézménynek: a rendek folyamatos kérése ellenére a bécsi német udvari kamara igazgatása alatt maradt egészen 1778-as feloszlásáig. Addig **Magyarországtól vámhatár választotta el, magyarok nem telepedhettek le a területén.** Az Országgyűlés háromszor is foglalkozott sorsával. Az 1741. évi XVIII. törvénycikk 3. §-a így fogalmaz: *„Továbbá, hogy az ugynevezett katonai helyek is, melyek Bács, Bodrog, Csongrád, Arad, Csanád és Zaránd vármegyékben fekszenek, az ország és a vármegyék hatósága alá visszaállítsanak és vettessenek; és a tömösi, szerémi és alsó-szlavonai kerületek, mihelyt a viszonyok nyugodtabb állapotra jutnak, hasonlóképen az országba visszakebeleztessenek és joghatósága alá rendeltessenek: e végett a királyi szent felségtől biztosok fognak kiküldetni.”* A „tömösi kerület” alatt a Temesi bánság értendő. A rendek kérése azonban nem talált meghallgatásra: az 1751. évi XXIV. tc. ismét elrendelte ezeknek a területeknek a visszacsatolását. Erre azonban még mindig várni kellett. Az 1764/1765. évi XXXIII. tc. „a bánsági örvidék visszaszerzéséről” rendelkezett. Eközben azonban **szüntelenül folyt a terület betelepítése idegen ajkú lakosokkal, amire a magyar rendeknek nem volt ráhatásuk.** Mária Terézia a temesi kerület északi részét 1751-ben polgári közigazgatás alá helyezte. Azt, hogy a császári kormányzat min-

²³ Mile Đukanov: *Modoš – Jaša Tomić – monografija*. 1980 (<http://www.jasatomic.org/monografija/>)

²⁴ Magyar Katolikus Lexikon: Temesi bánság (szócikk)

²⁵ Magyar Katolikus Lexikon: Temesi bánság (szócikk)

dent megtett a népesség pótlására, jól mutatja, hogy az 1760-as években a birodalom bűnözőit is idetelepítették, összesen 3130 gaztevőt. 1768 és 1771 között *Kempelen Farkas* látta el a telepítésekért felelős kormánybiztosi tisztséget. Fejlesztései, újításai évszázadokra meghatározták a Bánság képét. Meg kívánunk emlékezni arról, hogy *Kempelen* győzte meg a királynőt a terület Magyarországhoz való visszacsatolásáról, ez 1778. június 6-án következett be. A hatalmas nagybirtokok azonban ezután is a királyi kamara kezében maradtak, amelyeket a kiegyezésig a bécsi udvar igazgatott.

A visszacsatolt Bánság területéből három vármegyét szerveztek: 223 településsel Krassó, 177 településsel Temes és 118 településsel Torontál vármegyék születtek meg újra, 1552-es megszűnésük után. A térség jelentős (déli) része azonban (főként a középkori Keve²⁶ és Szörény megyék vidéke) katonai határőrvidéki közigazgatás alá került. A három létrejött vármegyét, működőképességük biztosítása érdekében, „mesterségesen” látták el nemességgel: **tömeges nemesítések** történtek. Ezzel összefüggésben számos katolikus, horvát származású család nyert előjogokat. A Temesi bánság mérlegét az alábbiak szerint vonhatjuk meg: 1718 és 1780 között összesen **kb. 810 községet telepítettek be kizárólag idegen nyelvű lakossággal.**²⁷ Az etnikai viszonyok gyökeresen megváltoztak. A Mályusz Elemér által közölt középkori helyzethez képest beszédek Fényes Elek XIX. század elején felvett adatai a három vármegyéről: Torontál 322 246 lakos, 50 332 magyar (15,6%), Temes 286 435 fő, 4560 magyar (1,6%), Krassó 208 645 lakos, ebből 400 magyar (0,3%). A **magyar lakosság 1780-as évektől meginduló nagyon lassú, természetes bevándorlása** elsősorban a Bánság északnyugati, Szegedhez és Makóhoz közel eső, valamint Tisza menti térségében volt érzékelhető. Ezt a folyamatot erősítette néhány, a kincstártól megváltott nemesi nagybirtokon történt telepítés is, ezáltal létrejöttek a Bánság

²⁶ Keve vármegye kevéssel 1552-t megelőzően már megszűnt. A vármegye összeomlása ennél is korábban megindult: 1440 körül Kevevára, Bálványos és Szekronovec szerb lakói elmenekültek, és az ország közepén, a Csepel-szigeten Ráckeve néven új települést alapítottak a hajdani Szentábrahámtelek helyén.

²⁷ Magyar Katolikus Lexikon: Temesi bánság (szócikk)

jelentősebb magyar falvai (pl. Torontálvásárhely – Debeljača, Torontáltorda, Magyarcsernye stb.)

A javarészt a XVII. század végén Csernovics Arzén pátriárka vezetésével érkezett, zömmel koszovói eredetű **szerb lakosság** nemcsak Rákóczi ellen harcolt, hanem a temesi kerület visszacsatolását is súlyosan nehezítette. A császári udvar természetesen nem feledkezett meg a magyarok ellen bevethető hű katonanépéről, így Mária Terézia 1774-ben létrehozta számára a *kikindai kiváltságos kerületet*, kiszakítva tíz – szerb lakosságú – települést²⁸ (főként mezővárost) az ország testéből. A Nagykikinda központi szerb etnikai autonómia egészen 1876-ig fennállt, amikor Torontál megyébe bekebelezte. Ezen a területen népes, etnikailag homogén szerb községek alakultak ki, amelyek az 1848–49. évi magyarellenes felkelések során – és a későbbi történelemben is nemegyszer – stratégiai szerepet tölthettek be. Zártságukra, a magyar államisághoz fűződő viszonyukra nézve érdemes, hogy 1910-ben a magyar nyelv általános elterjedtsége ellenére ezekben a falvakban csak nagyon kevesen tanultak meg magyarul, ellentétben pl. a német vagy szlovák telepesfalvakkal, ahol a lakosság iparkodott elsajátítani a többségi társadalom nyelvét.

Kép forrása: *Magyar művelődéstörténet* (szerk.: Domanovszky Sándor)

A szerbek továbbra is nyugtalanok maradtak, s bár betelepülésük óta még száz év sem telt el, 1790-ben a Temesvárott megtartott kongresszu-

²⁸ Ezek akkori nevük szerint: Nagykikinda, Kiskikinda (lakosai később áttelepültek Basahídra), Melence, Taras (Tiszatarros), Kumánd, Vrányova (Aracs), Karlova, Mokrin (Homokrév), Keresztúr és Joszipova (Józseffalva).

sukon a területi autonómia követelésével álltak elő.²⁹ Ekkor merült fel először hivatalos formában a **Szerbia Vajdaság**³⁰ ötlete, amelyet kétségkívül **szeparatista elképzelésnek** kell tekintenünk. A csehek mintájára szerették volna elérni, hogy Bécs hozzon létre számukra külön szerb kancelláriát. Ezt a magyar rendek kategorikusan elutasították azzal a jogos és észszerű indokkal, hogy „állam az államban ne képeztessek.” 1848. május 13-án – a budapesti események hírére – a gyülekező szerbek magyarországi kulturális központjukban, a szerémségi Karlóca főterén kikiáltották a Szerbia Vajdaságot, ezt a magyar kormány sohasem ismerte el. Ez véres harcok kibontakozásához vezetett, amely alól a Bánság sem jelentett kivételt. A Szerb Fejedelemségből is betörték reguláris alakulatok³¹, hogy a szerb partizán csapatokat erősítsék. Vezérük a hírhedt katonatiszt, Stevan Petrović Knićanin volt, akiről a jugoszláv időkben egy kiirtott bánsági német falut is elneveztek – Rezsőházát (németül Rudolfsnad). Csatáik egy része éppen a Temes folyó rónáján zajlott, ahol most a katolikus templomok veszélybe kerültek.

A Szerbia Vajdaság a magyar szabadságharc bukásával 1849. augusztus 15-én a Habsburgok jóvoltából létre is jött, s egészen 1860. október 20-áig fennállt, amikor az októberi diploma megszüntette. Ennek határait a magyarság számára rendkívül sérelmesen húzták meg (egy „előrehozott Trianon” volt): a Maros folyótól délre eső teljes területet, valamint Bács megye törzsterületét leválasztották Magyarországról. A vajdaságot egyébként nem a szerb vajda, hanem osztrák katonai helytartó igazgatta. **Bevezették a német nyelvet és az osztrák jogot, ami a szerbek számára is csalódást jelentett.** Figyelemre méltó, hogy a vajdaság mintegy 1,4 millió lakosából csak 407 ezer volt szerb, a többi oláh (395 ezer), német (325 ezer) és magyar (241

ezer).³² Olyan etnikailag magyar városok kerültek a szerb autonómia alá, mint Baja(!), Szabadka vagy éppen Zenta. A Szerbia Vajdaság a későbbi történelem szempontjából játszott kulcsszerepet: ennek határait vették alapul 1920-ban, a trianoni békeszerződés idején a magyar–délszláv határ megállapításakor. Egyedül Torontál csekély, Szeged környéki része, valamint a délszlávok által gyakorta emlegetett „bajai háromszög” maradt magyar területen, utóbbi esetleges megszállása csak 1946-ban került le a titoista Jugoszlávia külpolitikájának napirendjéről.³³ Azt is tudni kell, hogy az 1920-ban a Magyar Királyságtól elcsatolt déli részekből megalakult **Vajdaság Autonóm Tartomány (Vojvodina) a magyarelles Szerbia Vajdaság jogutódjaként** jött létre, ezért magyar részről a „vajdasági magyarok” megjelölés mellőzendő, s e terület vonatkozásában kizárólag a **Délvidék** elnevezést tartjuk helyesnek.

Kiss Ernő, a „perlaszi győző” szobra Nagybecskereken – Radnai Béla alkotását 1919-ben felrobbantották. Kiss Ernő aradi vértanú a Bánság magyar hőse, számos templomot építtetett.

1860, majd 1867 után a délvidéki magyarság ismét lassú regenerálódásnak indulhatott. **1872 áprilisában megtörtént a bánsági katonai határőrvidék feloszlata**, így térségünk déli része is visszakerült a magyar polgári közigazgatás alá. Az itt történelmi jogalappal rendelkező Keve vármegyét azonban nem szervezték újjá, így egyike lett hazánk „elveszett” vármegyéinek

²⁹ Hegedűs Antal: *A kiváltságolt szerb nemzet a XVIII-XIX. században Magyarországon*

³⁰ A magyar szakirodalom következetesen Szerb Vajdaságnak nevezi ezt a területi formációt, mi azonban a német elnevezés (Wojwodschaft Serbien) hitelesebb magyar fordításának, a Szerbia Vajdaságnak a használata mellett döntöttünk (vö.: angol 'Voivodeship of Serbia').

³¹ A szerb kormány tudtával és engedélyével toborzott szerbiai szerb önkéntesek

³² Magyar Katolikus Lexikon: szerb vajdaság és temesi bánság (szócikk)

³³ A. Sajti Enikő: *Büntudat és győztes fölény. Magyarország, Jugoszlávia és a délvidéki magyarok*. Szegedi Tudományegyetem, 2010. 5. o.

(Valkó, Zaránd és más megyék mellett). Területének nagyobb részét Torontál és Temes megye kebelezte be. Létrejött ezzel egy időben a Szörényi bánság területén Szörény vármegye Karánsebes központtal, amelyet azonban 1880-ban Krassóval egyesítettek, miáltal megszületett Krassó-Szörény vármegye (Lugos székhellyel). 1876-ban a nagykikindai kiváltságos kerület önkormányzatát is felszámolták, és így falvai visszakerülhettek a magyar közigazgatás alá. A kikindai kerület településeit is **Torontál** vármegyéhez csatolták, amely **10 ezer km²-es területével egyike lett a Magyar Királyság legnagyobb vármegyéinek.**

1910-ig a magyarság számaránya – különösen a városi lakosság megnövekedésének hatására – emelkedő tendenciát mutatott. Az ekkor végzett népszámláláson **Torontál vármegye 615 ezer lakosából 128 ezer (20%) magyar,** 166 ezer német (26%) és 200 ezer szerb (32%) volt. Az alföldi magyar nyelvterület a Bánságban azonban – főként a kikindai kiváltságos szerb falvak miatt – nem tudott számottevően terjeszkedni. Az itt található települések szerb etnikai blokkot alkottak, amely elszigetelte a Béga menti magyar–német vegyes lakosságú falvakat (az általunk vizsgáltak közül Szerbcsernye is ide tartozik) az Alföld magyar tömbterületétől. Nagyjából **az Aranka folyónál alakult ki statikus etnikai határ,** amely a mai napig – a szerb ki- és betelepítések által már némileg elhalványulva – fennáll. A kikindai szerb falvaktól délre, a Béga mentén létrejött egy jelentősebb, magyar–német vegyes lakosságú *nyelvsziget*. Ez a rész gyors magyarosodásnak indult a századforduló idején, s ha nem következnek be a történelemből ismert folyamatok, bizonyosra vehető, hogy itt idővel homogén magyar nyelvterület alakult volna ki. Mindez azért fontos számunkra, mert a nagybecskereki püspökség most ezen a területen található templomokat kíván lebontani (Szerbcsernye, Módos, Párdány). A Temes folyótól délre szigetszerűen előfordulnak magyar települések (pl. Torontálvásárhely, Székelykeve, Udvarszállás), ám ezeket ma már egybefüggő szerb nyelvterület veszi körül.

1918. december 1-jén Belgrádban megszületett a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság. Ekkorra a Délvidéket Károlyi Mihály országvesztő kormá-

nya már rég kiengedte kezéből. A Bánság tehát elveszett. A két háború közti időszakban megtörtént a **jugoszláv földreform, amely a bánsági magyar arisztokraták nagybirtokainak teljes felszámolásával járt.** Számos nagy magyar család ment így tönkre, például a Csekonicok, akik elvesztették zsombolyai központú uradalmukat. A magyar arisztokratáktól elvett földek jelentették a szerb telepítéspolitikai alapját. Ezenkívül is számos területen jöttek létre telepesfalvak, ahová ún. dobrovoljacokat, az első világháború szerb önkénteseit költöztették. **A délszláv telepítéspolitikai célja az etnikailag egységes területek megbontása, illetve elszigetelése volt.** A Béga mente etnikai viszonyai ennek megfelelően alakultak át. A volt Csekonic-uradalom majorságaiból sorra jöttek létre a telepesfalvak: Vojvoda Stepa (Leónamajor), Aleksandrovo (Bozitópuszta), valamint Banatsko Karađorđevo (Pálmajor).

A Béga Nagybecskereknél (balra a volt Magyar Királyi Törvényház)

1941-ben, miután Hitler lerohanta Jugoszláviát, 9300 km² területen létrehozta a Bánság régiót, amely német katonai közigazgatás alatt állt. Területe a jugoszláviai Bánságra szorítkozott, lakosainak pedig kb. 20%-a volt német nemzetiségű. 1944-ig állt fenn ez az entitás, amely során a náci németek 7513 lakost likvidáltak.³⁴ A német uralomra a titoista partizánok kemény választ adtak: **1944-től megkezdődött a Bánság németellenítése, a német lakosság szisztematikus üldözése és fizikai megsemmisítése.**

³⁴ Slobodan Ćurčić: *Broj stanovnika Vojvodine*. Újvidék, 1996

Üzemszerűek voltak a likvidálások, a sortüzek, valamint a haláltáborok. Aki tehetett, elmenekült a partizán terror elől. A Bánság területén összesen 44 koncentrációs tábor működött.³⁵ Ezek közül a legtöbb embert Rezsőházán (Rudolfsgnad, ma Kničanin) öltek meg, összesen 7767 személyt. Mollyfalván további 2012 főt. Ez utóbbi település azóta sem népesült újra, valósággal eltűnt a térképről. Az áldozatok zöme német volt, de akadtak köztük magyarok is. A németek közül a szörnyű terrort csak azok élhették túl, akik elmenekültek, vagy akiknek a családjukban a partizánokkal tartó szerb is volt. A korábban háromezerezes délvidéki német közösségből a 2011-es népszámlálás idejére mindössze 3272 fő maradt, akik elszórtan élnek, anyanyelvüket pedig már alig-alig beszélik. A lakosság fizikai megsemmisítése mellett azonban a jelképek elpusztítása sem maradt el: **sorra rombolták le a Bánság német többségű falvainak templomait. Összesen 24**

bánsági istenháza esett áldozatul a barbár razziáknak és a Tito-rendszernek. E templomok zömének magyar hívei is voltak, ez azonban nem érdekelte a partizánokat. (Tanulmányunk végén részletesen foglalkozunk a lerombolt templomokkal.)

A német lakosság eltűnése tragikus fejlemény a Bánság történelmében. A Délvidék elvesztett egy igen népes csoportot, amely a magyar kultúrával számos ponton már össze volt kötve (a bánsági svábok jelentős része tudott magyarul). A magyarok és németek együttes aránya az 1930-as népszámlálás idején (36,95%) megközelítette a szerbekét (44,59%), a Bácska területén pedig meg is haladta azt. **A tulajdonképpeni „Vajdaság” éppen a németek elűzése által vált első ízben szerb többségűvé.** A németek távozása nagy csapást jelentett a katolikus egyházra: a mai Nagybecskereki Egyházmegye híveinek lélekszáma 206 ezerről kb. 120 ezerre zuhant.

³⁵ A Keskenyúton Alapítvány adatai

Ha jöttök, csöngessetek, színes cinkkarc, 1990